

Od Vietnamu ke Kosovu

(Problémy formování bezpečnostní politiky pro 21. století)

Armáda je největší a nejlépe ozbrojená organizace ve státě, má specifický direktivní způsob řízení a některé činnosti musí v zájmu zachování své funkčnosti před veřejností tajit. Proto existuje riziko, že při absenci civilní kontroly by mohlo docházet k nepatřičným změnám ve vývoji armády nebo ke zneužití jejího poslání. Zkušenosti z demokratických armád ukazují, že v první řadě tato kontrola sleduje, jak se armáda podílí na realizaci státní vojenské a zahraniční politiky, posuzuje vojenskou připravenost k úkolům, pro které je určena. Nejde zde vlastně o nějaké „kontrolování“ ozbrojených sil nevojáky, civilisty (civilian oversight), ale spíše o jejich občanské řízení (civil control) politiky, diplomaty, nejširší veřejností. Jak je toto řízení uplatňováno v současné době v amerických ozbrojených silách, zejména při formování bezpečnostní politiky, ne zcela bezkonfliktními civilně-vojenskými vztahy (civil-military relations) na pozadí vietnamského konfliktu, války v Perském zálivu či leteckých úderů proti Jugoslávii se zabývá následující příspěvek, který je z větší části založen na materiálu z článku pracovníka Centra pro strategická a mezinárodní studia ve Washingtonu, D.C., Edwarda N. Luttwaka, který byl uveřejněn v časopise Survival 1/99. Představuje zajímavý pohled na problematiku, se kterou se běžný čtenář nemá možnost jinak seznámit.

Nastupující technologické změny a transformace vyspělých demokratických společností posunují rovnováhu rozhodovacích pravomocí mezi civilním a vojenským sektorem ve prospěch armády. Následující studie se pokusí toto tvrzení doložit.

Nejvýraznější technologickou změnou současné doby je vzrůstající počet dálkově ovládaných útočných prostředků: politickým pokušením je spoléhat se výhradně na tyto dálkově ovládané zbraně. Dalším faktorem je obrovská produkce a konzumace zpráv hromadných sdělovacích prostředků: politickým důsledkem je zvyšující se viditelnost, prestiž a autorita představitelů armády. Nic není tak typické pro tuto dobu jako to, že společnost odmítá tolerovat i malé ztráty ve vojenských akcích – ve většině případů netoleruje i ztráty způsobené protivníkem, jsou-li příliš velké. Ve Spojených státech stále přetrvává trauma způsobené vietnamskou válkou. Je to dědictví, které ovlivňuje i jiné země. A právě vzpomínky na Vietnam vedou americké vojenské představitelé k tomu, aby než podniknou jakoukoli bojovou akci žádali větší volnost rozhodování a dostatek potřebných zdrojů. Užívají svou pravomoc k tomu, aby zamítli akce navrhované diplomaty a politickými zmocněnci. Role se vyměnily: představitelé armády navrhuji diplomatická řešení, a tak nutí civilní představitelé, aby oni prosazovali bojové akce, i když jim chybí nezbytné expertízy.

Tyto tendence se vzájemně doplňují. Nakonec vedly jedním směrem – k útoku na Irák, k operaci „Desert Fox“ (Pouštní liška) v prosinci 1998, která byla charakterizována minimálními ztrátami (žádné pro útočnický), maximální sebechválou v tisku, minimální úrovní bojové činnosti a poněkud spornými výsledky.

U demokratických režimů se vždy implicitně předpokládá neomezená převaha civilního řízení nad velením ozbrojeným silám. Pokud tomu model společnosti plně neodpovídá, jde o nedokonalou demokracii. Ale válka takové předpoklady narušuje, pokud je zcela nezruší. Je to problém informací, respektive znalostí. Diktátoři, demokratičtí předsedové vlád, prezidenti, i když používají nejmodernější telekomunikační prostředky, mají menší možnosti využít bojovou výhodu či řešit náhlé potřeby než ti nejnížší velitelé. Moderní telekomunikační prostředky umožňují civilním představitelům řídit od psacího stolu mikromanagement vojenských operací. To ale na druhé straně ale předpokládá odpovědnost, které se opatrní politici raději vyhýbají, protože dostávat okamžité informace je jedna věc, a schopnost jejich okamžitého vyhodnocení druhá, zvláště jde-li o čistě vojenské vyhodnocení.

Často se říká, že o nepříteli nelze vědět všechno. Může se ale stát, že o něm budeme vědět až příliš mnoho, a tak budeme vlastně nespravedliví k vlastním vojskům: chyby tohoto druhu způsobily mnoho neslavných debaklů. A v povaze věcí je, že **civilisté spíše podléhají iluzím o vojenské síle než vojáci**, protože ti znají skutečnost, ví jak vypadá výcvik a výkon služby. Vojáci také méně podléhají teatrálním přehlídkám či předem nazkoušeným cvičením, protože oni sami taková ukázková cvičení mnohokrát prováděli na důkaz svých bojových schopností.

A k tomu přistupuje ještě jeden problém. V soutěži o získávání prostředků z rozpočtu jsou vojeňští představitelé, aby odůvodnili svoje požadavky, při hodnocení síly potenciálních protivníků velmi obezřetní. Cynici snad mohou mluvit o „inflaci ohrožení“, ale při vyhodnocování potenciálu ozbrojených sil existuje vždy určitá nejistota, a je jen přirozené, že by mělo být rozhodnuto způsobem co nejvýhodnějším pro ty, kteří toto hodnocení provádějí.

Při hodnocení vlastních ozbrojených sil se ale situace komplikuje. Zpráva o stavu armády musí vyznívat optimisticky, že je bojeschopná, efektivní, co se týče přípravy, morálky. Ale soutěž o prostředky z rozpočtu je okamžitě podnětem pro její pesimistické hodnocení: často frekventovaný obrat v 70. a 80. letech „nahá armáda“ kritiky mimo armádu vytvořil náčelník spojených štábů generál Edward C. Meyer. Konzervativní vyhodnocení jak síly potenciálních protivníků, tak vlastního bojového potenciálu je pochopitelně opatrné – optimistické hodnocení může vést v případě války ke katastrofě. Ale v každém případě kvůli takovým skutečnostem získávají politici značně pokroucený obraz vojenské reality, která jim znesnadňuje přijímat správná strategická a operační rozhodnutí.

Aby byla vyvážena určitá předpojatost a protikladné závěry vojenských analýz, mohou se političtí představitelé obrátit na civilní zpravodajské organizace, které rutinně vyhodnocují zahraniční vojenský potenciál i záměry možných protivníků. Je to užitečná pojistka, ale její možnosti jsou omezené: zatímco pro sledování armád jiných států neexistují žádné zábrany, provádět totéž vlastním silám je pokládáno za nevhodné. Analytici civilních zpravodajských služeb nemají žádný zvláštní prostředek na vyhodnocení svých vlastních ozbrojených sil, mimo oficiální schematické a číselné údaje. Avšak pokud tyto údaje přijmou, celé hodnocení může být chybné, neboť v závěru se počítá pouze relativní, a ne absolutní síla.

Tato obtíž je pouze jedním aspektem širší problematiky odhadu vojenské síly: jaká je skutečná hodnota obranného plánování, velení na všech úrovních, soudržnost a morálka jednotek, vojenských dovedností všeho druhu – nic z toho nelze měřit objektivně. Obvykle v hlášeních převažují faktické údaje, které samy o sobě vedou k výpočtům a statistickým zprávám. Problém je dobře znám: nejenom sběr dat, ale také hodnotící proces je téměř vždy soustředěn na materiální faktory. Armáda, nejvyšší velení, používá své vlastní expertizy, a na jejichž základě si vytváří představu existujících materiálních a morálních faktorů. A o tyto vojenské analýzy se musí opírat i civilní analytici a političtí představitelé. Spoléhají se na cizí úsudek místo na vlastní, tím se také snižuje úroveň civilní kontroly. Na taktické úrovni to znamená málo, skoro nic, protože civilní kontrola je na této úrovni zřídka kdy žádána, spíše je nežádoucí, ale může se to stát důležitým na operační úrovni a zcela jistě na strategické úrovni, na úrovni válčiště ap.

Hrdinství verzus byrokratická opatrnost

Když se určité konkrétní bojové akce stanou předmětem politické debaty, dochází k dalším kolizím. Armáda předkládá civilním představitelům protikladné informace, které neumí a ani nejsou schopni správně roztřídit. Aby mohli vést armádu do boje, musí být její velitelé operačně optimističtí, musí minimalizovat nebezpečí. Ale pud sebezáchovy jakékoli byrokracie, včetně vojenské, se projevuje i v ozbrojených silách, i mezi nejvyššími veliteli: mají žádat o další zdroje a předem omlouvat možné nezdary? Mají se vyhnout základnímu riziku boje tím, že odloží navrhovanou vojenskou akci, vzhledem k očekávaným a značně přehnaným obtížím a nebezpečím?

V roce 1998 prý někteří vyšší američtí státní úředníci požadovali zajetí Radovana Karadžiče a Ratko Mladiče, případně dalších politických a vojenských představitelů bosenských Srbů, aby mohli být předáni soudu, jako váleční zločinci zodpovědní za nespočetná zvěrstva. V rámci *ad hoc* jednotky NATO s krycím názvem „Amber Star“ začaly společně pracovat americká Národní bezpečnostní agentura (specializující se na dálkové elektronické pozorování), balkánská speciální jednotka CIA (na operační úrovni), agenti FBI a jednotky úřadu federálního maršála (specializující se na převoz vězňů). Tyto dva „cíle“ byly sledovány den za dnem, minutu po minutě. Někdy to bylo velmi snadné. Karadžič údajně bez problémů projížděl kontrolními stanovišti v Bosně: byl sice poznán, ale byl mu povolen průchod. Americké velitelství speciálních operací spolu s ředitelem britských speciálních jednotek podrobně naplánovali jak se jej zmocnit. Spojený štáb, který je ze své podstaty nakloněn spíše velkým operacím více druhů ozbrojených sil než menším diverzním akcím, ale trval na tom, že útok nebo útoky by měly být prováděny „rozhodující převahou“, aby tak bylo zabráněno rizikům neoddelitelným od jakéhokoli malého přepadového oddílu.

Tyto přípravy trvaly téměř dva roky a stály desítky milionů dolarů. A když bylo konečně vše připraveno, výbor náčelníků štábů odmítl akci autorizovat, protože by prý pravděpodobně stála životy stovek nevinných Srbů (zřejmě v důsledku výše zmíněné „rozhodující převahy“, která byla požadována). Bosenští Srbové a srbsští Srbové by provedli odvetné akce, zaútočili na americké jednotky v Bosně, případně přenesli válku za hranice Bosny.

Tato epizoda je typická pro převrácení rolí, které se stalo v době „mírových operací“ zcela běžným: vojenští experti, kteří nemají rádi riziko, se pasují do role znalců místních podmínek a politických expertů, aby vysvětlili důvody své opatrnosti. **Politici bez jakýchkoli relevantních vojenských zkušeností jsou ponecháni sami sobě, aby prosazovali vojenské operace, a to navzdory vojenským doporučením.** Ti na nejvyšších úrovních mají rozhodnout, ale možné varianty nejsou ekvivalentní. Jestliže se rozhodnou pro akci, musí přijmout jak politické riziko nezdaru předpokládané akce, tak politické riziko toho, že odmítli vojenská doporučení – a tato doporučení, i když by měla, nezůstanou dlouho tajná. Pokud je totiž armáda proti, je základní riziko přesouváno na nejvyšší exekutivní úroveň. Vojáci se mohou jako rovní mezi rovnými obrátit na média či vysvětlit své stanovisko prostřednictvím knih, aby vešlo ve známost i mimo vládu, že jsou proti zamýšlené akci, a znovu zahájit diskusi zda bude mít úspěch a vsadit svůj kredit. Pochopitelně v takovém případě ministerští předsedové a prezidenti zřídka kdy něco nařídí proti mínění armády. I to je zeslabování civilní kontroly.

Dilema přenesení pravomoci

Vojáci mohou využít svých znalostí průběhu boje i řešení možných nebezpečí. Naproti tomu politici mají jen dvě možnosti: buď se smíří s politickými problémy, které vzniknou při odkládání vojenských akcí, nebo předají své rozhodovací pravomoce.

Diktátoři z pochopitelných důvodů dávají obvykle přednost tomu, aby riskovali vojenskou prohru. Jak porážka Sýrie v konfliktu s Izraelem v r. 1982, tak porážka Iráku v r. 1991, skončila pro diktátory osobně úspěchem, protože oba dva zůstali až do dnešního dne u moci. Rozhodnutí syrského prezidenta Háfize Asada a iráckého vůdce Saddáma Husajna byla vcelku logická: v obou případech by přenesení pravomocí ohrozilo jejich politické i fyzické přežití, přičemž by vojenská porážka byla nanejvýš pouze zmírněna.

Demokratičtí představitelé se obvykle domnívají, že mohou svěřit rozsáhlé rozhodovací pravomoce vojákům, pro určité zvláštní úkoly, aniž by se museli obávat o své výsady, nemluvě o státním převratu. Po rozsáhlých veřejných diskusích o politické linii, způsobech a omezeních takového předání pravomocí tyto pravomoce předají. V uplynulých dvou desetiletích po řadě debat se téměř obecně ujal dvě následující výjimky, kdy delegování pravomocí nepřichází v žádném případě ani v úvahu.

■ *Jaderné zbraně*

Ve všech pěti oficiálních jaderných mocnostech, a zřejmě i v Indii, je rozhodování o zasazení jaderných zbraní vyhrazeno výhradně nejvyšším civilním představitelům. Tajné postupy aktivace jaderných zbraní (v americké terminologii „opatření proti náhodnému vzniku války“) i jejich zvláštní ostraha podléhají přesně vymezeným pravidlům, což umožňuje tento monopol zachovat. Na druhé straně tento monopol ovlivňuje strukturu jaderných sil: v USA i v bývalém SSSR umožnil vzrůst se taktických a později i jaderných zbraní na válčišti. I když probíhala studená válka, nebylo nutné jednat o jejich redukci. Na konci padesátých a na počátku šedesátých let se přestaly obě mocnosti spoléhat výlučně na jaderné zbraně. Taktické jaderné zbraně a jaderné zbraně na úrovni válčiště přinášely více problémů než užitku. Pohlcovaly velké množství

zdrojů a vyžadovaly přísná bezpečnostní i aktivační opatření, ale jejich zasazení bylo možné jen na základě stále více nepravděpodobného a vzdáleného politického rozhodnutí.

■ Definování „pravidel zasazení“

Aby při vojenských operacích nedošlo k zasažení či kolizi vlastních jednotek, jsou nutná jasná pravidla, která mají omezit volnost jednání vojenských velitelů na všech úrovních ve více či méně sporných situacích, blízkých globální válce – a to je téměř vždy. Tato pravidla jsou stanovena na nejvyšší exekutivní úrovni pro nejvyšší vojenské velení a omezují strategický rozsah vojenských akcí. Jsou to pravidla stanovená nejvyšším vojenským velením, určená pro velitele ozbrojených sil, která omezují rozsah vojenské činnosti na válčisti, dále pravidla stanovená veliteli pro jejich podřízené, která mohou být velmi podrobná, a která určují (na příklad) jaké kategorie zbraní mohou být použity a za jakých okolností. Všechna tato pravidla, někdy i ty, které se týkají té nejnižší, taktické úrovně, se přirozeně stávají námětem politických debat, jejichž výsledkem je buď znovupotvrzení, nebo revize těchto zásad, a to až do další politické debaty.

Z civilního hlediska jsou pravidla zasazení jen málokdy pokládána za dostatečně omezující. Obsahují zásadu, že vojenské jednotky jsou oprávněny užít všechny dostupné (nejaderné) prostředky, aby se zabránilo hrozícímu zničení či těžkým ztrátám, případně jakýmkoli obětím. Naopak vojenští velitelé vidí tato pravidla zasazení jako nešťastný důsledek nerozhodného, civilního postoje, zda má být vůbec použita síla.

Ale i když souhlasí, že v daném kontextu je stanovení pravidel u nezbytné, jsou velitelé zřídka kdy spokojeni se zvláštními předpisy, které jsou jim nařizovány. Obvykle si stěžují, že při formulování zákazů a omezení civilisté ignorují strukturu možných ohrožení a jejich řešení, nutí armádu, aby reagovala ne právě optimálním způsobem a používala ne právě vhodnou výzbroj, která může naopak vyvolat zvýšená nebezpečí. Jinými slovy, armáda je přesvědčena, že stejné politické cíle mohou být docíleny s mnohem menšími riziky (pokud představitelé armády předkládají alternativní cíle, týkají se celkové strategie, ne způsobu jejího provádění).

Americké dobrodružství v Indočíně může být zapsáno jako historie změn pravidel zasazení armády jako celku, případně jejich složek. Politické debaty o těchto pravidlech se konaly ve formě střetu mezi civilní veřejností a armádou. Pravidla se měnila, podle toho, zda se rozšiřovala či zmenšovala operační pásma, jaké byly povolené prostředky útoku, cíle. Vojáci byli stále více rozladěni charakterem války, stále otevřeněji projevovali nesouhlas s pravidly svého zasazení, stanovené civilisty. Nebylo neobvyklé, že výběr cílů leteckého bombardování byl prováděn civilními pracovníky „ve sklepech Bílého domu“. Kladlo se jim za vinu, že piloti stíhacích bombardérů museli riskovat zbytečnou smrtí či zraněním, protože jejich jednotkám a velitelům nebylo dovoleno vybrat cíle, které by byly méně chráněny, či před leteckým útokem systematicky ničit vietnamskou protiletadlovou obranu.

Ani po skončení války ve Vietnamu tyto pocity nezmizely. I chování nejvyšších vojenských velitelů při přípravě války v Perském zálivu v letech 1990-91 bylo ovlivněno omezeními a ponížením z Vietnamu. Původní plán bombardování se nazýval „Instant Thunder“, byl to záměrný protiklad vietnamské operace „Rolling Thunder“. Operace „Instant Thunder“ představovala od samého začátku globální útok na všechny životně

důležité irácké cíle. Ve Vietnamu byla naproti tomu prováděna politika „odstupňované reakce“. Pravidla určovala, že rozšiřování severovietnamské agrese bude potrestáno, a naopak, známky umírnění měly být odměňovány. S výjimkou zasazení jaderných zbraní v Iráku neměla být použita žádná pravidla, která by byla stanovena civilisty. Nebylo jim dovoleno, aby zasahovali uprostřed války. Úmyslně byly zmobilizovány podpůrné jednotky, které se skládají výhradně ze záloh, rezervistů, takže do Saúdské Arábie byl poslán velký počet civilistů. Ve Vietnamu sloužili vojáci základní služby, jejich přítomnost zaangažovala civilní společnost do války poněkud pozdě, i tak jen částečně, protože vzhledem k akademickým výjimkám sloužili v bojových jednotkách převážně neprivilegovaní Američané. V r. 1991 ve válce v Perském zálivu tím, že byly rozděleny rodiny příslušníků záloh, byla společnost vtažena do konfliktu od samého počátku.

Vzhledem k výše uvedenému je ironií, že čistě vojenské rozhodnutí o strategickém bombardování cílů v Iráku bylo vypracováno štábem vojenského letectva (navíc za účasti civilistů), ve Washingtonu D.C., na druhém konci světa, místo aby to bylo přenecháno důstojníkům na válčišti. Odklon od předepsaného společného systému velení byl dán skutečností, že bezprostředně po invazi do Kuvajtu to byl jedině štáb letectva, který měl připravený plán bombardování Iráku. A ještě větší ironií je, že jako reakce na velké ztráty civilního obyvatelstva přišel typický vietnamský zákaz bombardovat cíle v centru Bagdádu. Nebyl vydán civilními úřady, ale náčelníkem spojených štábů generálem Colinem Powellem.

Takže se zdá, že pokud civilisté neurčí pravidla zasazení, musí to armáda udělat sama. Některá pravidla jsou samozřejmě nevyhnutelná, protože absolutní válka je pouhou teoretickou abstrakcí a vždy existují důvody pro určitou zdrženlivost: aby se předešlo ztrátě méně věrných spojenců či opozici ještě nerozhodnuté třetí strany, aby se zabránilo nesouhlasu veřejnosti nebo nepříznivé reakci tisku, zvláště je-li domácí mínění rozděleno s ohledem na použití nadměrné síly. Ovšem takový nesouhlas nemusí nastat, v některých zemích jsou masakry způsobené nepříteli oslavovány.

Stále větší počet tzv. mírových operací, které nemají nic společného s absolutní válkou, zužuje pravidla zasazení jednotek, někdy téměř až k bodu, kdy je prakticky zakázán boj. „Vojenské síly jsou přiváděny do bojových situací jenom proto, aby se chovaly tak, jako kdyby nebyly vojenskými silami.“ (M.C.Williams: *Civil-Military Relations and Peacekeeping*, London University Press, 1998)

Ven z vietnamského stínu?

Traumatický vliv vietnamské války na americké důstojníky postupně vymizel poté co z armády odešla většina z těch, kteří ve Vietnamu sloužili. Ti, co slouží v armádě dnes, si dobře pamatují válku v Perském zálivu. Zasazení v Jugoslávii je spíše otázkou budoucnosti. Avšak některé postoje zděděné z Vietnamu stále přetrvávají, částečně proto, že byly mj. posíleny dvěma velkými transformacemi, jejichž vliv se projevuje až nyní.

První změnou je nastupující vliv vysokých příjmů a nízké porodnosti. Malé rodiny nemají nadbytečné děti, a tak netolerují velké válečné ztráty, způsobené invazí či při obsazení cizího státního území. Taková situace může za určitých okolností nastat.

Je pravda, že za určitých okolností vypělá společnost s vysokými příjmy a nízkou porodností může mít vyšší stupeň tolerance k bojovým ztrátám než jiné společnosti. To ale neznamená nic jiného, že probíhající vojenská intervence bude odvolána až po 18 zabitých v boji než jen po pouhých dvou či třech. V každém případě tento druh intervence přestává být přijatelný politicky.

Udržování vysokého bojového potenciálu ve společnosti s vysokými příjmy a nízkou porodností není měřítkem skutečné vojenské síly, vyjma přípravy na nepravděpodobnou eventualitu obranné války proti vojenské intervenci. Mohou být udržovány velké, dobře vycvičené ozbrojené síly, ale v praxi může být zasazena jen malá část těchto sil, a navíc jenom tam, kde je předpokládáno malé riziko, malé ztráty, čímž je hodnota těchto ozbrojených sil drasticky snižována. To bylo názorně předvedeno leteckými údery na Irák při operaci „Desert Fox“ (15. až 18. prosince 1998). Než začaly vlastní údery, bylo vyhlášeno, že cílem politiky vlády prezidenta Billa Clintona je zbavit Saddáma Husajna moci. Ale takový cíl může splnit pouze vojenská akce – a ani ministerstvo obrany, ani Bílý dům se pozemní ofenzívou do Bagdádu ani jako možnost nezabývaly. Ta by totiž znamenala skutečnou válku, i kdyby se jí podařilo snadno vyhrát, přinesla by s sebou obvyklá rizika, včetně ztrát. Existovala možnost, která ve válce v Perském zálivu nebyla vyzkoušena: pomalá, systematická letecká ofenziva proti každému fyzickému prvku Saddámovu režimu, od paláců a policejních stanic, až k helikoptérům a tankům – ofenziva, která by trvala týdny, za které by byl podniknut útok na každý jednotlivý cíl, který by byl vyfotografován, vyhodnoceny výsledky, a bylo-li by potřeba, zaútočeno znovu, případně zvoleny jiné cíle. Takové stupňující se ničení by režim postupně odzbrojilo (odzbrojilo vůči jeho nepřátelům – Kurdům a šitům), případně vynutilo jeho pád, pokud by celý proces nebyl přerušen tím, že by Saddám svrhl palácový převrat. Ale takové důsledné řešení bylo vyloučeno, částečně proto, že týdny bombardování by nevyhnutelně vyprovokovaly stále rostoucí veřejnou opozici v regionu i mimo něj, včetně opozice v samotných Spojených státech, částečně také proto, že účinné bombardování by mohlo být prováděno jen letadly s *posádkou* a laserem naváděnými zbraněmi – jediným účinným způsobem jak ničit vojenské cíle, aniž by bylo způsobeno zbytečně mnoho civilních ztrát. Vzhledem k nutnému množství vzletů, někteří piloti by jistě zahynuli, ať už kvůli technické poruše či nepříteli. To bylo riziko, které vláda USA nebyla ochotna přijmout.

Když byly vyloučeny dvě výše uvedená účinná vojenská řešení, zbyla omezená sedmdesátihodinová letecká operace „Desert Fox“, prováděná převážně méně výkonnými střelami s plochou dráhou letu, jejichž největší výhodou je, že neriskují životy pilotů. Kvůli časovému omezení se akce zúčastnilo i několik bombardérů, které musely startovat až z Kuvajtu a Bahrajnu (Turecko a Saúdská Arábie odmítly vydat svolení s používáním základen na svém území). Ve skutečnosti bylo zaútočeno pouze na 99 cílů. S ohledem na časové omezení bylo na cíle nalétáváno pouze jednou, a ne všechny zaměřované body byly zničeny.

Přes nafouklé televizní zpravodajství, výroky komentátorů o „zuřivých útocích“ a „dešti bomb“, nebyla operace „Desert Fox“ ani zdaleka totální leteckou ofenzívou. Vyhlášených 650 letů s posádkou se zdá být mnoho, ale skutečných „bojových“ letů byla méně než polovina, ostatní se týkaly doprovodných stíhačů, zajištění elektronického rušení a doplňování pohonných látek za letu. Ve skutečnosti byly zbraně za

letu použity celkem 600krát, některé z nich byly zastaralé neřízené bomby vypuštěné na prozaické cíle jako jsou třeba kasárna. Televizní zprávy ukazovaly jak bojová proudová letadla startují z letadlových lodí, ale většinu času byla k dispozici jen jediná letadlová loď „Enterprise”, ze které mohlo být provedeno za tři dny 180 bojových vzletů. Z druhé letadlové lodi „Carl Vinson”, která připlula poslední den, se příliš vzletů nekonalo.

Mnoho se psalo i o tom, že během operace „Desert Fox” bylo vypuštěno více střel s plochou dráhou letu než za celou válku v Perském zálivu – 425 proti 323. Ale zatímco v roce 1991 křížující střely většinou sloužily k tomu, aby otvíraly cestu pro hlavní útok letadlům s posádkou, v operaci „Desert Fox” byly právě ony hlavním útokem. A pro tu roli nejsou střely vojenského námořnictva Tomahawk se svými tisícilibrovými bojovými hlavicemi ani dostatečně přesné, ani výkonné. Na to, co udělá jeden stíhací bombardér se dvěma laserem naváděnými bombami je jich zapotřebí šest. Pouze 90 střel ze všech použitých střel plochou dráhou letu byly přesnější a účinnější než ty vypuštěné z bombardéru B-52H startující ze základny Diego Garcia a z nich pouze několik bylo nejnovější model s třítisícilibrovými hlavicemi. Vysoce inzerované bylo první použití strategického bombardéru B-1B, který operoval ze vzdálené základny v Ománu, ale ve skutečnosti jeho užití bylo o něco více než experiment, prováděný evidentně kvůli publicitě. Byly zasazeny jen dva strategické bombardéry B-1B, každý měl jen několik letů, vypustily několik pětisetlibrových neřízených bomb na kasárna republikánské gardy na severozápadě Iráku. Aby byl tento experiment zajištěn, byly bombardéry pečlivě chráněny stíhačkami vojenského námořnictva F-14 a F-18 a letounem EA-6B, který rušil radary. Žádný z těchto letounů nesvrhnul bomby, ale jejich vzlety jsou započítány do celkového počtu 650 letů.

Když se sečtou a vyhodnotí všechna čísla tak dojem, že operace „Desert Fox” je reprízou letecké kampaně z r. 1991 se ukáže jako velmi zavádějící. Odpovídá tak jednomu dnu a půl dřívějších operací, pokud vůbec. Zdá se proto, že mediální prezentace operace „Desert Fox” vědomě nahradila podstatu síly jejím obrazem. To je logickým důsledkem použití velkého arzenálu zbraní, který je ve skutečnosti k ničemu, protože jsou obavy i z velmi malých ztrát.

Druhou velkou změnou je běžně dosahovaná vysoká přesnost zásahu a **dálkové formy útoku**. Podle vojenských teoretiků je tato „běžně dosahovaná vysoká přesnost” spolu s vojenskými aplikacemi informačních technologií a technickými inovacemi způsobena tzv. „revolucí ve vojenství“ (*Revolution in Military Affairs* – RMA). Zatím je snad vhodnější mluvit o „revoltě” než o „revoluci” (přičemž zkratka RMA může zůstat stejná), protože ochránci zavedeného pořádku – existující klasické ozbrojené síly, se stále soustředí u kolem jejich posvátné základny, účinně odolávají změnám. Někteří velitelé mluví o RMA s pochopením. Jiní ji ignorují. Jiní si z ní dělají legraci. Ale všichni dohromady se shodují v tom, že většinu prostředků z rozpočtu vynakládají na zbraně, jejichž konfigurace má své kořeny v závěrečných fázích druhé světové války, kdy se objevily velké letadlové lodě a bojové tanky. Vzhledem k neexistenci intenzivní a dlouhé války, která by donutila odpovědné instituce provést změny, zůstává potenciál RMA nerealizovaný.

Dosažení vysoké přesnosti leteckých zásahů bylo technicky možné už počátkem 70. let, ale prostředky byly vynakládány spíše na nákup strojů než munice (a většinou neřízené munice). Řízená munice, která je dnes ve výzbroji všech technicky vyspělých

armád, zvyšuje ničivost leteckého útoku desetkrát, možná dvacetkrát i více. Navíc díky kombinaci pasivních a aktivních metod elektronického boje mohou bitevní letouny pronikat za příznivých podmínek technicky nevyspělou protileteckou obranou téměř beztržně. To vše dohromady zvyšuje ničivost leteckého bombardování, umožňuje, aby byly ničeny určité kategorie cílů téměř současně, a ne postupně, protože již není třeba útočit najednou všemi zbraněmi, aby se vyrovnala velká průměrná nepřesnost zásahů, ani není zapotřebí vytvářet velké svazy letadel, kterými by se vyrovnaly ztráty způsobené protileteckou obranou. Velké letecké svazy snižují manévrovost jednotlivých letounů, a tím i jejich účinnost. Mimo to, pokud existuje nezbytná dovednost a vybavení, nemusí být vojenské letectvo ani příliš velké, aby dokázalo přinejmenším dočasně zneschopnit veškeré vojenské struktury méně vyspělých zemí, tím, že bude současně útočit na prostředky řízení a velení (od C3I až k hromadným sdělovacím prostředkům), energetické cíle (dodávky elektrické energie, ropovody, plynovody), dopravní cíle (mosty, viadukty, tunely).

Možná, že tyto nové kvality dostupné ve vyspělých zemích pomohou kompenzovat netoleranci civilní veřejnosti ke ztrátám, neochotě souhlasit se zasazením armád určených pro přímý boj, což značně snižuje účinnost jejich ozbrojených sil. K tomu ale musí být splněny ještě další podmínky:

- Musí probíhat intenzivní boje či musí existovat odhodlání konflikt eskalovat výběrovým či jiným bombardováním. Musí existovat ochota použít bombardování, nejviditelnější vojenský nástroj s velkým potenciálem vedlejších (kolaterálních) škod. Tato podmínka téměř automaticky vylučuje většinu možných konfliktů, i když jak se připouští, nejde o ty nejdůležitější.

- Musí existovat dostatečně důležité a výrazné cíle. To automaticky vylučuje použití přesných leteckých útoků proti gerilovým skupinám či i proti většímu množství pěchoty (jako se to např. praktikovalo ve válce Irák – Írán).

- Aby tyto útoky byly efektivní, musí být nejprve identifikovány strategicky relevantní cíle mezi už stanovenými výraznými a důležitými cíli. To předpokládá určitý zpravodajský potenciál, který zase vyžaduje nejenom zdroje a dovednosti, ale také předvídatost. **Dostatečně přesná data cíle, která kompenzují střední chybu současných řízených zbraní,** lze poměrně rychle získat prostřednictvím senzorů, ale výběr a pořadí cílů závisí na politických, kulturních, ekonomických, kulturních a institucionálních znalostech velitelů.

- Závěrečnou podmínkou je dostupnost zdrojů. I ty nejbohatší země, které udržují velké armády určené pro přímý boj, omezují ve značné míře zdroje na nákup prostředků určených pro letecké údery.

Tyto změny, které ovlivňují různým způsobem a v různé intenzitě civilně-vojenské vztahy, jsou i příčinou nových sporů. Ve vyspělých zemích jsou diskuse o tom, zda jsou i nadále užitečné síly o velkém počtu vojáků potlačeny nejenom vahou tradice, ale také rozsáhlou účastí převážně pěších pozemních sil v mírových operacích. Jenom tehdy, je-li pečlivě zkoumána užitečnost jedné složky ozbrojených sil, může být seriózně zkoumána užitečnost i těch druhých. Mírových operací se zúčastnilo velké množství jednotek, ale nesměly při nich použít zbraně, leda v sebeobraně. Neodehrál se zde

žádný boj, o kterém by stálo za to mluvit, neexistují žádné ztráty, natož pak velké, paralyzující. Ale jak mohou jednotky, kterým není dovoleno bojovat, udržovat mír? Nebo přesněji: mohou plnit svůj úkol, jakmile pocit, že jsou *bojovými* jednotkami zmizí? V Bosně zásada udělat z „mírových“ jednotek pasivní diváky, probíhají konflikt doprovázený zvěrstvy, jen prodloužila. Jinde to snad fungovalo lépe. Ale obecně, pokud není vojenským jednotkám dovoleno bojovat, tj. dělat svou práci, mohou tuto činnost provádět, a levněji, nevojenské složky, např. dobrovolní civilní pozorovatelé.

Mírové normy ve válce

Válka mění očekávání z dob míru, i předválečné politické uspořádání. Mírové normy, zavedený politický pořádek, jasně stanovená ústavní pravidla zřídka kdy dají odpověď na otázku o tom kdo rozhoduje jít do války, kdo určí bezprostřední a konečné cíle boje. Okolnosti někdy určují velmi málo. Nic než válka, ať hrozící či aktuální, nemůže změnit celé politické klima, priority soupeřící byrokracie, stran, zájmových skupin, rovnováhu mezi nimi.

Střídavé štěstí války může změnit všechno. Války začínají sebeobranou, která může přejít až k dobývání. Dobře naplánovaná válka o zvětšení území se může změnit ve válku za přežití s nepřítelem, který se ukázal nečekaně silným. Takové změny situace nejsou neobvyklé, příklady z nedávné minulosti vidíme na Středním východě. I během války dochází ke změnám: mění se cíle politických představitelů, elit, i veškerá populace se mění, odváží se stávají opatrnými a opatrní odvážnými. Z toho plyne, že politický řád, rozdělení rolí, nemohou zůstat nedotčené. Válečné strany žádají o mír, bývalí minimalisté žádají větší územní zisky. **I v zemích se zavedenými demokratickými institucemi nikdo neví, jak válka změní realitu ústavní praxe.**

4. srpna 1964 hlásily torpédoborce Maddox a Turner Joy, hlídkující poblíž pobřeží Severního Vietnamu, že na ně byl podniknut útok. Letouny z letadlových lodí Ticonderoga a Consellatin okamžitě odpověděly útokem na předem vybrané cíle, včetně skladiště nafty poblíž města Vinh na území Severního Vietnamu, země, proti které Kongres Spojených států nikdy nevyhlásil válku. 7. srpna 1964 – to je téměř okamžitě – vydal Senát Spojených států rezoluci týkající se Tonkinského zálivu, zpětně podporující vojenské akce. Nastávající akce tak získaly potřebné ústavní posvěcení. Prezident Lindon Johnson a jeho nástupce Richard Nixon jednali jako kdyby tato rezoluce znamenala faktické vypovězení války, které se ani nesnažili získat. Později potřebné opatření vzniklo: Kongres vydal zákon o válečných pravomocích z r. 1973. Jeho přesný výklad, rozsah případů, na které se vztahuje, zůstává stále předmětem sporů, nicméně byl využit například v roce 1991 ve válce v Perském zálivu, které předcházely rozsáhlé debaty a slyšení v obou sněmovnách Kongresu. Vše skončilo závěrečným hlasováním. Naléhavá situace, která nastala za vietnamské války, zvýšila pravomoc amerických prezidentů použít sílu podle svého uvážení, ale obecná nespokojenost s válkou tuto jejich pravomoc opět zredukovala.

Kde je ústavní pořádek méně stabilizovaný a samozřejmý, jako ve Spojených státech, a kde tudíž zákony nevymezují přesně chování politických a vojenských představitelů, válka končí velkými změnami. Existuje jeden jediný společný model, odchylky jsou vzácné: vítězná válka konsoliduje zavedený pořádek, zvyšuje politickou moc vládnoucí elity, přenáší celkovou koncentraci moci z periferie do centra. Porážka má opačné

účinky, někdy může přivodit až pád celého systému, či přinejmenším alespoň jeho politických představitelů.

Tento vzorec byl patrný po válce o Falklandské ostrovy (Malvíny) v roce 1982. Nejenom že se zvýšila osobní moc britské premiérky Margaret Thatcherové, ale díky vítězství se zvýšila síla a prestiž jejího celého úřadu, a tak se jen potvrdila již dlouho existující tendence přechodu od parlamentního systému k prezidentskému. Zvýšila se prestiž britské armády, diplomacie, zpravodajských institucí. Byl přerušen dlouhodobý, pozvolný úpadek postimperiálního vývoje. V několika následujících letech pak tyto organizace dostávaly více peněz z veřejných prostředků – ještě dnes je to víc než západoevropský průměr. Byla obnovena autorita celé hierarchické superstruktury, která se také nacházela v pozvolném úpadku, byla zdůrazněna sebedůvěra a britská identita, snížila se přitažlivost panevropské identity. Podle některých analytiků mělo vítězství nešťastné důsledky pro Spojené království, tím, že se zrychlila akcelerace moci a do značné míry zabrzdlily prvky nutné pro modernizaci systému.

V Argentině měla porážka daleko dramatičtější důsledky, politické i ústavní – a byly to důsledky, které většina obyvatel v Argentině i mimo Argentinu přivítala. Nezvolení vojenští vládcové, kteří dokázali vyhlásit válku, ale neuměli ji účinně vést, byli diskreditováni. Prestiž armády jako celek byla otřesena, jednotlivá hrdinství např. vojenských pilotů nemohla zakrýt situaci, že země byla nedostatečně připravena. Nakonec musela junta odstoupit a umožnit volby, které znovu zavedly demokratický režim. I když to nebylo nikdy oficiálně spočítáno, po dlouhých letech vojenské diktatury byly zdroje určené na armádu radikálně sníženy, zmenšil se ekonomický, sociální a politický význam armády. To přímo posílilo autoritu civilní vlády, nepřímo svobodný trh, který je pro fungování demokratické vlády nezbytný. Znovu se potvrdilo, že je válka příliš silná, než aby se nechala usměrňovat zavedeným pořádkem.

Shrnutí

Všechny diskuse o příští strategii musí připustit, že současná bezpečnostní strategie je značně ovlivňována probíhajícím vývojem a nastupujícími technologickými změnami. Ze strany armády existuje neochota používat v konfliktech sílu. Tato nechuť je ale zároveň doprovázena zdůrazňováním potřeby udržovat vysokou úroveň „připravenosti“. Vojenské předpisy, polní řády ale stále ignorují nutnost zamezení ztrát. Při výcviku námořní pěchoty je např. preferována příprava na konflikt v přistavním městě třetího světa, přitom válce ve městech bylo i v minulých dobách vzhledem k možným vysokým ztrátám lépe se vyhnout.

Na civilní, diplomatické straně panuje podobný nesoulad. Spojené státy naléhají na evropské země, aby se angažovaly při obraně „společných zájmů“ také mimo Evropu, zatímco pro evropské země je řešení situace třeba v Kosovu nemyslitelné bez Spojených států. Přitom je na obou stranách přehlížena řada nových faktů: že se v demokratických zemích zvyšují zábrany užívat sílu z jakýchkoli důvodů, vyjma sebeobranu, a konečně nešťastná výměna rolí, kdy vojenské velení dává přednost při používání síly diplomatické opatrnosti, ale diplomaté, politici žádají bojové akce.

Obrovská technologická převaha západních demokracií ponechává většinu potenciálních protivníků zcela bez šancí na vojenský úspěch, minimalizuje vlastní ztráty

i ztráty civilistů, a činí tak použití síly přijatelným pro veřejnost – voliče doma i pro světové veřejné mínění.

Letecké údery NATO na Balkáně nespady z nebe. Představují jednak vyústění dlouhodobé angažovanosti Západu na Balkáně, jednak **strategický model zásahu proti rušitelům stability, který by měl zajistit pořádek v 21. století**. Všechno je zdánlivě prosté: ať je situace v krizové oblasti sebesložitější, chirurgicky přesné a zároveň drtivé údery přinutí po chvíli každého, aby přistoupil na předložené podmínky. Jenže všechny výše popsané výhody se zhroutí, je-li protivník zarputilý a dokáže-li odolávat. A selže-li prvotní záměr, neexistuje žádná srovnatelná strategická alternativa, kterou by bylo možno nasadit.

Zbývají pouze klasické prostředky – vysílit protivníka dlouhodobým bombardováním, uchýlit se k normální invazi či dosáhnout politického kompromisu (v případě Balkánu s ruskou pomocí). Invaze ale přináší riziko materiálních i lidských ztrát a je tedy - zvláště ve vyspělých demokraciích – politicky obtížně akceptovatelná. Vyvolává nesmírně nebezpečnou situaci, kdy události dostávají vlastní spád a stávají se nekontrolovatelnými. Zamýšlený stabilizační prostředek se obrací ve svůj protiklad. Takovou radikální proměnu, jejíž důsledky jsou nepředvídatelné, by si přece nikdo nepřál. O důvod víc, aby rozhodnutí diktovaná momentálním vývojem situace byla vystřídána věcnou a střizlivou analýzou, která přinese poučení z chyb a rozumné návrhy pro budoucnost.

Literatura:

- * Edward N. Luttwak: *Od Vietnamu k Pouštní lišce*. Survival, vol. 41, no. 1, Spring 1999. Vydává International Institute for Strategic Studies, Washington, D.C.
- * Josef Mlejnek, jr.: *Balkán: derniéra chirurgického blitzkriegu?* Lidové noviny 12. 5. 1999.
- * *Bílá kniha o obraně České republiky*, Impuls, Praha 1995.

Přednostní rolí vojenských sil Aliance je ochrana míru a zajištění územní celistvosti, politické nezávislosti a bezpečnosti členských států. Jednotky NATO si musí zachovat schopnost kolektivní obrany i ve chvíli, kdy budou provádět účinnou intervenci v rámci krize, jež nespadá pod článek 5.

Z nové strategické koncepce NATO pro 21. století, schválené na washingtonském summitu 24. dubna 1999.